

ВІДГУК ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА

Омельченко Яніни Миколаївни,

кандидата психологічних наук, в.о. завідувачки лабораторії
консультативної психології та психотерапії

Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України
на дисертацію **Улько Наталії Миколаївни**

«Психокорекція емоційних травм у дорослих»

подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії у галузі
психології за спеціальністю 053 Психологія, 05 Соціальні та
поведінкові науки

Актуальність теми дослідження

Дослідження практичних аспектів психологічної допомоги постраждалим у сучасних кризових обставинах, спричинених воєнними подіями, є надзвичайно актуальним. Наразі, кількість громадян, які потерпають від порушень ментального здоров'я, тільки нарощується, а проблема лишить однією з центральних і в поствоєнний час. Як ефективно побудувати психокорекційний процес з дорослими, які отримують емоційні травми в умовах сучасних викликів – порушення безпеки для життя, крайньої соціально-економічної нестабільності, в ситуаціях невизначеності, розлуки з рідними, втрати близьких людей, руйнування домівок, тощо – є безперечно пріоритетною темою наукового інтересу. Погоджуємось із запропонованим Улько Наталією Миколаївною спрямуванням дослідження на ті аспекти, які підтверджують актуальність обраної теми і є недостатньо вивченими в контексті військових подій, а саме - дослідження чинників виникнення, особливостей прояву та засобів подолання емоційної психотравми у дорослому віці; розробка та впровадження психокорекційної програми з подолання емоційної травматизації в дорослому віці. Окрім того, актуальність дисертаційного дослідження Наталії Миколаївни посилюється його завданнями, зокрема - прослідкувати кореляційні зв'язки між основними чинниками та способами подолання емоційної травматизації особистістю дорослого віку; обґрунтувати, розробити та впровадити комплексну психокорекційну програму з подолання емоційної травматизації у дорослому віці. З огляду на це, актуальність теми дисертації Улько Наталії Миколаївни є переконливо обґрунтованою.

Наукова новизна результатів

Безперечною перевагою дослідження Наталії Миколаївни є отримання суттєвих положень, які сприяли досягненню наукової новизни – обґрунтовано, розроблено й реалізовано комплексну психокорекційну програму емоційної травматизації особистості дорослого віку в умовах військових дій в Україні та доведено її ефективність в індивідуальній та груповій психокорекційній роботі з різними категоріями населення, що зазнали емоційних психотравм; розкрито структуру та основні компоненти емоційної психотравми (конативний, когнітивний та афективний) з позиції переживання невідповідності між загрозливими чинниками ситуації та індивідуальними можливостями їх подолання; виокремлено основні види особистісних втрат, що виступають чинниками емоційної травматизації; визначено основні найбільш ефективні стратегії подолання емоційної травматизації особистістю дорослого віку; виявлено взаємозалежності між віком та способами використання внутрішнього потенціалу дорослої особистості в складних життєвих обставинах; поглиблено уявлення щодо змістовного наповнення поняття емоційної психотравми як наслідку впливу на особистість військових дій.

Теоретичне і практичне значення результатів дисертації

У дисертації Улько Наталії Миколаївни чітко вирізняється її теоретична спрямованість на методологію системного психодинамічного підходу, що є влучним для дослідження феномену психотравми у дорослому віці – її чинників, особливостей перебігу та психокорекції. Відповідно, теоретична значущість результатів дисертації беззаперечно прослідковується у факті використання методології системного психодинамічного підходу з метою вивчення чинників виникнення, особливостей протікання та засобів і технологій групової (тренінги) й індивідуальної форм психокорекційної роботи з подолання психотравматизації, зокрема емоційної, особистості дорослого віку. З опорою на даний підхід, авторкою чітко виокремлено структуру та основні компоненти психотравми дорослих у контексті переживань, описано чинники травматизації, основні ефективні стратегії, які сприяють подоланню емоційної травматизації, розроблено психокорекційну

програму, яка дозволяє опрацювати психотравму на різних рівнях прояву, враховуючи психодинамічні аспекти феномену.

Прикладний аспект дисертації Наталії Миколаївни розкривається у впровадженні розроблених нею корекційно-тренінгових програм для роботи з емоційною психотравмою військових, різних груп цивільного населення та ВПО, які постраждали від воєнних подій та інших видів психотравм. Безумовною перевагою є те, що результати дослідження рекомендовано використовувати у практичній діяльності психологів-практиків, соціальних працівників для індивідуальної та групової (тренінгової) роботи з клієнтами, а також науково-педагогічними працівниками закладів вищої освіти під час викладання таких навчальних дисциплін: «Кризова педагогіка та психологія», «Соціальна психологія та психотерапія», «Психологія консультування», «Теорія та практика психологічного тренінгу» та ін..

Наукова обґрунтованість результатів дослідження

Методолого-понятійний апарат дослідження побудовано авторкою відповідно до теми і повністю розкриває її. Слід відзначити, що Ульяко Наталія Миколаївна чітко, аргументовано та структуровано визначає основні поняття дослідження. Завдання дисертації спрямовані на теоретико-методологічний, констатувальний та формувальний плани емпіричного дослідження. Ульяко Наталія Миколаївна реалізувала у дослідженні концепцію емпіричного дослідження, яка містить виокремлення суттєвих кореляційних зв'язків, доведення ефективності застосованих програм психокорекції. У дослідженні використано надійні та валідні діагностичні методики різних психодіагностичних підходів, які забезпечили можливість дослідити показники та чинники емоційної психотравми у осіб дорослого віку; виокремити кореляційні зв'язки між основними чинниками та способами подолання емоційної травматизації особистістю дорослого віку; обґрунтувати, розробити та впровадити комплексну психокорекційну програму з подолання емоційної травматизації у дорослому віці. Окрім того, авторка доцільно використовує методи статистичного аналізу - кореляційний аналіз (r-Спірмана), непараметричний критерій t-критерій Вілкоксона (для двох залежних вибірок), непараметричний U-критерій Манна-Уїтні (для двох

незалежних вибірок). Загалом, науково-методична обґрунтованість результатів дослідження підтверджується упредметненим якісним аналізом феномену емоційного травмування у дорослих, його чинників та відповідних ефективних способів подолання психотравмування, розробкою обґрунтованих, підтверджених статистичними даними психокорекційних програм у роботі з постраждалими. Присутнє, також, відображення дослідницької логіки авторки у відповідності завдань дослідження загальним висновкам. Слід відзначити послідовність та наукову чітку структурованість роботи, які визначалися запропонованою авторкою дослідницькою логікою.

Рівень виконання поставленого наукового завдання та оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності

Рукопис дисертації Улько Наталії Миколаївни свідчить про високий рівень навичок вести наукове дослідження, здійснювати науковий пошук у науковому дискурсі, вирізняти наукову проблему, формулювати мету та завдання, підбирати відповідний дослідницький інструментарій та здійснювати якісний аналіз даних. Авторкою проведений прицільний та ґрунтовний теоретико-методологічний аналіз теорії психотравми у дорослому віці, чинників психотравми та способів подолання наслідків травмування у дорослих; умов посттравматичного зростання; підходів до психологічного супроводу такої категорії постраждалих. Авторка продемонструвала глибоке розуміння феноменів та прицільно розкрила сутність досліджуваного явища. Стратегії емпіричного дослідження, що були застосовані авторкою дисертації, сплановано доцільно та методично обґрунтовано, виконано коректно, з дотриманням вимог до побудови емпіричного дослідження, що свідчить про оволодіння методологією наукової діяльності. Обрані Улько Наталією Миколаївною теоретичні та емпіричні методи, а також методи психодіагностики та математичної статистики забезпечили надійність та валідність отриманих результатів. Загалом, план та процедура емпіричного дослідження дозволили вирішити мету та завдання дослідження, прийти до прицільних, коректних наукових висновків.

Дисертаційне дослідження виконано згідно з планом наукової діяльності кафедри психології Українського державного університету імені

М.П. Драгоманова за напрямком «Зміст, форми та методи фахової підготовки здобувачів вищої освіти до професійної діяльності у сфері психології». Тема дисертації розглянута на засіданні кафедри психології (протокол № 3 від 22 жовтня 2024 р.) та затверджена Вченою радою Українського державного університету імені М.П. Драгоманова (Витяг з протоколу № 5 від 28 листопада 2024 р.).

Слід підкреслити, що Ульяко Наталія Миколаївна проявила високий рівень теоретичної підготовки та вміння інтегрувати теоретичні знання з прикладними дослідженнями. Рівень оволодіння методологією наукової діяльності авторки дисертації є високим.

Апробація результатів дисертації. Повнота викладу основних результатів дисертації у наукових публікаціях

Основний зміст дисертаційного дослідження викладено у 15 наукових публікаціях авторки, (12 з них одноосібні), зокрема 4 – у вітчизняних фахових виданнях з психології (3 одноосібні), 1 – у зарубіжному науковому виданні (WOS); 10 – у збірниках матеріалів конференцій та 3 практичних посібниках з надання психологічної допомоги.

Основні теоретичні та практичні положення дисертаційного дослідження було представлено на науково практичних конференціях різного рівня, зокрема в рамках щорічної звітної наукової конференції студентів, аспірантів та докторантів «Освіта і наука» (м. Київ, Україна, квітень 2017-2025 рр.); III та IV науково-практичної конференції з міжнародною участю «Методи і технології загальної і соціальної психології та психотерапії в умовах сучасного суспільства» (м. Київ, Україна, 10-11 травня 2018 р. та 21-22 травня 2020 р.); II та IV Міжнародної науково-практичної конференції «Військова психологія у вимірах війни і миру: проблеми, досвід, перспективи». Київ, / КНУ імені Тараса Шевченка II (10–11 лютого 2017 р) та IV (5-6 квітня 2019 р); III та IV Всеукраїнської науково-практичної конференції «Особистість у кризових умовах та критичних ситуаціях життя: психотехнологія особистісних змін»: Сум ДПУ імені А.С. Макаренка Суми, III (16-17 лютого 2017 р) та IV (22-23 лютого 2018 р.); I та II Всеукраїнська (із

міжнародною участю) науково практична конференція «Соціокультурні та психологічні виміри становлення особистості». ХПУ Херсон, I (5-6 жовтня 2017) та II (26-27 вересня 2019); 47 VIII Міжнародної науково-практичної конференції. Психологія людини: свідомість і реальність: 30–31 жовтня 2018 р.: НДУ ім. М. Гоголя; XII Міжнародна науково-практична конференція. Авіаційна та екстремальна психологія у контексті технологічних досягнень: Національний Авіаційний Університет, Київ 15-16 квітня 2021 р..

Структура та зміст дисертації, її самостійність, завершеність, відповідність вимогам щодо оформлення й обсягу

У першому розділі дисертації Ульяко Наталія Миколаївна дає чіткі визначення понять та окреслює зміст феноменів «психотравма», «емоційна травма», що створило можливість конкретизувати психологічний зміст поняття «психокорекція емоційних травм у дорослих» в контексті системних (інтегративних) теоретичних досліджень і психологічних практик щодо психологічної корекційної роботи, зокрема в рамках психодинамічного напрямку. Авторка прицільно розкрила важливий аспект у контексті роботи з травмованими особистостями – залежність типу подолання психотравми від зовнішніх та внутрішніх ресурсів. Це дало можливість виокремити умови посттравматичного зростання постраждалих від впливу надмірних стресових чинників. Наталія Миколаївна чітко виокремила чинники емоційної травматизації: сама травматична подія, чи сприйняття особистістю її такою, чи спогади про неї; реальна загроза життю чи страх за життя на основі уявної небезпеки; схильність до меланхолійних чи депресивних станів; сумні переживання та стан печалі; пережиті втрати; стан постійного збудження високої інтенсивності. Теоретично визначено психологічні особливості корекційної діяльності психолога з емоційною травмою дорослих, яка включає роботу з визначеними чинниками та особливостями її виникнення і прояву на основі актуалізації та задіяння зовнішніх і внутрішніх ресурсів дорослої особистості.

У другому розділі, Ульяко Наталія Миколаївна обґрунтувала

психодіагностичні методики та описала результати емпіричного дослідження основних психологічних чинників та особливостей емоційної психотравматизації дорослих, що в подальшому дозволили вибудувати комплексну програму її психокорекції. Слід відмітити, що емпіричним шляхом, авторка встановила взаємозв'язок між віком досліджуваного та вибором способів й особливостей ресурсного подолання психотравматизації особистості; виявила пряму залежність між рівнями тривожності й використанням емоційного відреагування, уяви та вмінням людини звертатися до оточуючих за допомогою для подолання життєвих складнощів. Окрім того, за результатами констатувального експерименту, Наталія Миколаївна докладно описала основні стратегії особистості з подолання психоемоційної травми, які ефективно реалізуються завдяки індивідуально вибудованому психологічному супроводу, використанню власної ресурсності особистості й звичних їй способів саморегуляції.

У третьому розділі авторка, на підставі теоретично й емпірично виявлених компонентів (конативні, когнітивні, афективні), чинників, особливостей прояву рівнів та показників розробила модель психокорекції психотравми, підбрала та модифікувала методи, засоби і прийоми, описала авторську «Програму психокорекції емоційної травматизації дорослих», яка включає застосування різних за змістом тренінгових програм, виклала результати перевірки ефективності програми. Слід відмітити, що отримані результати формульовального експерименту засвідчили результативність розробленої «Програми психокорекції емоційної травматизації дорослих», зокрема встановлено, що після формульовального експерименту серед учасників експериментальної групи зросла кількість осіб, які використовують адаптивні (когнітивні, емоційні й поведінкові) копінг-стратегії.

Оформлення дисертації, її обсяг та стиль викладу результатів дослідження є належними.

Дотримання академічної доброчесності у дисертації та наукових публікаціях. Відсутність (наявність) академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації

Аналіз змісту рукопису дисертації свідчить про дотримання здобувачкою вимог академічної доброчесності у повному обсязі. Усі положення дисертації, які використовує Улько Наталія Миколаївна для обґрунтування і підтвердження концептуальних положень дослідження емоційних травм дорослих та їхньої психокорекції, містять посилання на відповідні джерела. Фактів наявності текстових запозичень і порушень академічної доброчесності не виявлено.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації

За умов загальної позитивної оцінки дисертації, вважаємо за необхідне висловити деякі зауваження та побажання, врахування авторкою яких надало б роботі більшої чіткості та послідовності.

1. Методологія наукових досліджень передбачає формулювання чітких припущень, ідеї, гіпотези, які виокремлюються у відповідності до об'єкту, предмету, мети дослідження і є центральною основою для дослідницької діяльності, оскільки структурує дослідницький пошук, обробку та аналіз отриманих даних. У Вступі рукопису дисертації гіпотеза не представлена (с.33-49). Яке саме припущення формулювала дисертантка, у відповідності до яких ідей підпорядковувала свій дослідницький пошук – встановлення закономірностей, взаємозв'язків, суперечностей, уточнення розуміння феноменів тощо?

2. Авторка зазначає, що емпіричне дослідження включало широку амплітуду відбору категорій постраждалих від кризових подій – ветерани, члени їхніх сімей, різні категорії населення. Разом з тим, усі означені категорії мають свою суттєву специфікацію, а формування психокорекційних програм потребує прицільного емпіричного обґрунтування. Чим зумовлений підбір саме такої вибірки дисертанткою для емпіричного дослідження та чи враховувався фактор специфіки тих категорій постраждалих, які були відібрані? З яких саме досліджуваних склалися експериментальна та контрольна підгрупи вибірки?

3. Результати дисертаційного дослідження репрезентуються у формі загальних висновків, які несуть функцію прицільного узагальнення, чіткого і конкретного формулювання основних здобутків та відкриттів автора. Дисертантка сформулювала Висновки (стор. 253-259), доволі розлого і розширено, що, загалом, утруднює сприйняття основних наукових здобутків дослідження. Чим зумовлене розлоге формулювання загальних висновків дисертаційного дослідження та, які положення є основними у контексті результатів?

Загальний висновок про рівень набуття здобувачем теоретичних знань, відповідних умінь, навичок та компетентностей

Однак, попри висловлені зауваження та побажання, підводячи підсумки проведеного Ульяко Наталією Миколаївною дослідження змісту та специфіки психокорекції емоційних психотравм дорослих, емпіричному вивченні особливостей, чинників, проявів емоційної травми дорослих, закономірностей копінг-стратегій, психокорекції психотравми у дорослих, слід підкреслити відповідність проведеного емпіричного дослідження проблемам загальної психології, психології особистості, вікової та педагогічної, соціальної та практичної психології, на підставі чого можемо вважати його як обгрунтоване. Вважаємо, що результати дисертаційного дослідження Ульяко Наталії Миколаївни свідчать про її високий рівень знань, умінь, навичок та компетентностей, що створили умови для вирішення поставлених завдань дослідження та формулювання вагомих висновків.

Рівень компетентності Ульяко Наталії Миколаївни є відповідним для самостійного проведення дослідження, підбору методів та методик, аналізу основних результатів дослідження, формулювання науково обгрунтованих висновків.

Загальна оцінка дисертації і наукових публікацій щодо їхнього наукового рівня з урахуванням дотримання академічної доброчесності та щодо відповідності вимогам

Дисертація Ульяко Наталії Миколаївни на тему «Психокорекція емоційних травм у дорослих» є науково обгрутованим та виваженим, самостійним, завершеним, кваліфікованим науковим дослідженням.

Результати дослідження Наталії Миколаївни мають виражену наукову новизну, теоретичну та практичну значущість.

Дисертаційна робота відповідає вимогам наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12 січня 2017 року (zareєстрованого у Міністерстві юстиції України 3 лютого 2017 року за № 155/30023), пп. 9-18 «Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії» (затвердженого постановою Кабінету міністрів України від 6 березня 2019 року №167) та «Порядку присудження наукового ступеня доктора філософії», затвердженим постановою Кабінету Міністрів України №44 від 12.01.2022 року, а її авторка Улько Наталія Миколаївна заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 Психологія.

ОПОНЕНТ:

кандидат психологічних наук,
в.о. завідувачки лабораторії консультативної психології
та психотерапії
Інституту психології імені Г.С. Костюка
НАПН України

Яніна ОМЕЛЬЧЕНКО

